

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Збірник наукових праць

Випуск 55

Одеса
«Юридична література»
2010

ББК 67(4Укр)я43
А 437
УДК 340(477)1082

У збірнику наукових праць розглянуто питання методології механізму публічно-правової заборони та актуальні проблеми розвитку інститутів публічного права.

Збірник розрахований на наукових працівників, викладачів, докторантів, аспірантів, студентів вищих юридичних та історичних навчальних закладів, а також юристів-практиків, які цікавляться особливостями публічно-правової доктрини України та зарубіжних країн.

Редакційна колегія:

д-р юрид. наук, проф., акад. АПН України *С.В. Ківалов* (головний редактор), д-р юрид. наук, проф. *Ю.М. Оборотов* (заступник головного редактора), д-р юрид. наук, проф. *Ю.П. Аленін*, канд. юрид. наук, проф. *М.Р. Аракелян*, канд. юрид. наук, проф. *Л.Р. Біла-Тіунова*, д-р юрид. наук, проф. *О.Б. Вишняков*, д-р юрид. наук, проф. *В.М. Дрьомін*, д-р юрид. наук, проф. *М.А. Дамірлі*, д-р юрид. наук, проф. *Є.В. Додін*, канд. юрид. наук, проф. *В.В. Завальнюк*, канд. юрид. наук, проф. *І.І. Каракаш*, д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України *М.П. Орзих*, д-р юрид. наук, проф. *О.П. Подцерковний*, канд. юрид. наук, проф. *Ю.Є. Полянський*, д-р юрид. наук, проф. *В.В. Тищенко*, д-р юрид. наук, проф. *В.О. Туляков*, д-р юрид. наук, проф. *Є.О. Харитонов*, д-р юрид. наук, проф. *О.І. Харитонova*, д-р юрид. наук, проф. *Г.І. Чанишева*

Відповідальний за випуск
доктор юридичних наук,
професор *В.О. Туляков*

Збірник зареєстровано Міністерством інформації України,
свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу інформації
серія КВ № 3736.
Постановою Президії ВАК України № 1-05/7 від 09.06.1999 р.
збірник внесено до списку фахових видань (юридичні науки).

© Національний університет
«Одеська юридична академія», 2010

Анотація

Гончар Т.О. Ювенальна кримінальна політика як складова ювенальної політики держави. – Стаття.

Демографічна криза в Україні, зниження якості життя дітей та молоді, безпритульність, бездоглядність цієї найуразливішої категорії громадян сприяє розвитку нового напрямку державної політики України – ювенальної політики. Складовою ювенальної політики є політика запобігання правопорушенням дітей та молоді.

Ключові слова: ювенальна політика, кримінальна політика, злочинність неповнолітніх.

Summary

Gonchar T.O. Juvenal criminal policy as a constituent of juvenal policy of the state. – Article.

Demographic crisis in Ukraine, decrease of quality of a children and young life, homelessnes, neglect of this category of citizens promotes development of a new direction of a state policy in Ukraine – the juvenal politicians. Making of juvenal politicians are a policy to prevention of children and young offences.

Key words: juvenile policy, criminal policy, juvenile crime.

УДК 343.915

О.Ю. Петечел

ФОРМУВАННЯ ЗЛОЧИННИХ ГРУП НЕПОВНОЛІТНІХ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Характерною ознакою злочинності неповнолітніх є те, що вона в Україні набуває дедалі більш організованого, групового характеру (як і серед дорослих). Груповий характер – це особливість сучасної злочинності неповнолітніх. Правоохоронні органи називають організовану злочинність неповнолітніх непередбаченим феноменом. Соціально-психологічна специфіка злочинної групи неповнолітніх полягає в тому, що сама її наявність служить причиною втягнення в її діяльність нових членів групи, а головне, є тим фактором, який формує у підлітків антисуспільні погляди і потреби, сприяє усвідомленню сили групи і призводить до вчинення правопорушень. А оскільки групова злочинність неповнолітніх може стати основою і головним джерелом для організованої злочинності, проблема виявлення та розкриття таких злочинних груп, повне і швидке розслідування вчинених ними злочинів є однією з найактуальніших.

Під групою розуміють будь-яке об'єднання людей, незалежно від того, який характер зв'язків існує між її членами [4, с. 102].

На думку В.А. Гаврилова, мала група – це соціальна взаємодія групи індивідів на основі об'єднання для спільної участі в певній сфері соціальної діяльності (економічної, політичної, духовної, побутової, у сфері дозвілля тощо), якій притаманна певна спільність цілей, інтересів, систем цінностей, свідомості, що організовує групову діяльність [1, с. 8].

Більш розгорнуте визначення малої соціальної групи дав Н.С. Фатхулін, а саме: «Мала соціальна група – це відносно стійкий елемент сукупної структури суспільних відносин, що виступає як локальна спільнота людей, які реалізують у них певні потреби у відповідності до наявного рівня соціально-історичної свободи суспільства та індивідуальної активності і свободи, що визначають вибір діяльності, характер організації і тип міжособистісної взаємодії» [6, с. 58].

На думку У.С. Джекебаєва, злочинна група в кримінологічному розумінні – це мала, відносно замкнута група, що характеризується загальністю антисоціальної спрямованості, впливом її членів один на одного в процесі вчинення злочину і інших, пов'язаних зі злочинами, правопорушень [2, с. 14-15].

Груповий характер злочинності неповнолітніх є особливістю не тільки в Україні. Так, як показують дослідження Л.М. Прокументова, груповий характер злочинності є проявом вікових особливостей неповнолітніх, тобто їхньої природної потреби в організації своєї життєдіяльності в групах. Статистичні дані 80–90-х років показують, що в РФРСР та Російській Федерації даний показник не опускався нижче 60,0% і не піднімався вище 75% [3, с. 99].

Крім того, кожний злочин можна розглядати як прийняття конкретного рішення про дію чи бездіяльність відповідно до особистісних якостей правопорушника, до системи його ціннісних орієнтацій, потреб, мотивів на фоні конкретної обстановки вчинення злочину, певної ситуації. З цієї точки зору, великий інтерес становить вивчення психології неповнолітніх при вчиненні ними групових злочинів.

Потреба у самоствердженні є причиною, яка штовхає неповнолітніх до об'єднання, і якщо обмежені можливості для задоволення цієї потреби, занижена самооцінка, почуття непотрібності – виникають конфлікти з вчителями, сім'єю, колективом класу чи групи. Це, у свою чергу, веде до пошуку неофіційних груп, які надають можливості для самоствердження. У даній групі підліток задовольняє свою потребу у спілкуванні, тут він зустрічає розуміння, співчуття, може відверто говорити про свої невдачі і переживання, сімейні конфлікти, конфлікти в школі тощо. Почуваючи себе комфортно в такій групі, підліток в більшості випадків не бажає вийти з неї. Він не помічає або не звертає уваги на аморальну чи навіть протиправну поведінку членів групи. Поступово виробляються стереотипи спілкування, змінюється коло суб'єктів спілкування. Однокласники і члени сім'ї витісняються або випадають із кола інтересів неповнолітнього, тоді як спілкування з членами неформальної групи стає більш інтенсивним. Для більшості підлітків, що потрапляють у неформальну групу, норми цієї групи спочатку чужі, нерідко у неповнолітніх виникають сумніви щодо того, чи залишитись у цій групі, чи прийняти її норми. При цьому великий вплив на вибір мають наявність таких якостей, як сміливість, вірність другу, фізична сила, збереження таємниці, групова солідарність тощо. Якщо ці якості присутні як у самого підлітка, так і членів групи, тоді це сприяє швидшому входженню у групу.

Наступним кроком є засвоєння способів самоствердження, які пропонуються групою: невиконання соціальних обов'язків, порушення загальноприйнятих

стандартів поведінки, аморальна поведінка, правопорушення. Необхідно зазначити, що вчинення злочинів групою осіб передбачає наявність такого психологічного явища, як наслідування, а вже потім формуються інші регулятори поведінки – навіювання, конформізм, переконання. Наслідування може бути як несвідомим, так і свідомим, цілеспрямованим.

Варто зауважити, що первинна група здійснює на своїх членів конформістський тиск. В умовах надзвичайної, екстремальної ситуації, яка виникає при вчиненні злочину, конформність вища, ніж у звичайних ситуаціях, оскільки індивід не має часу для аналізу конкретної обстановки, оцінки свого стану. Існує певна залежність між віком неповнолітнього правопорушника – учасника злочинної групи – і рівнем конформності. Він найбільш високий в 14–15-річному віці, коли характер і поведінка підлітка визначається бажанням наслідувати, впливом думки групи чи її лідера. Конформізм виявляється у формі вимог, які група пред'являє до своїх нових учасників. У більшості випадків злочини вчиняються підлітками під тиском групи, її «моралі» з таких мотивів, як бажання підтримати друзів, зміцнити займане у групі місце, заслужити «авторитет» серед членів групи. Для неповнолітніх дуже важливо, щоб їхні вчинки вважались позитивними, необхідними, корисними, кимось визнаними, схваленими.

Ще однією причиною, яка об'єднує неповнолітніх у групі, є бажання бути в безпеці. Людину заспокоює те, що є люди, які думають так само, як вона. Тоді особа впевнена, що її точка зору правильна, що вона діє правильно. Чим більш солідарна і дружня група, тим більший тиск конформізму, тим важче в таку групу проникнути, викрити та роз'єднати її членів. Стійкість і дружність групи посилюються в процесі вчинення неповнолітніми злочинів. Діючи в групі, неповнолітні не відчувають всієї повноти відповідальності за вчинене. Звичайно, не всі неофіційні групи є злочинними, і, об'єднуючись, неповнолітні обов'язково створюють злочинну групу чи стають злочинцями.

А.І. Селецький і С.А. Тарарухін визначають такі передумови створення злочинних груп неповнолітніх:

- 1) соціальна безконтрольність;
- 2) наявність в групі осіб, що мають досвід антисуспільної поведінки або схильні до такої поведінки;
- 3) втрата чи послаблення соціально корисних зв'язків і відносин учасників групи;
- 4) соціальне неблагополуччя більшості учасників групи;
- 5) відсутність суспільно корисних інтересів і занять [5, с. 74-75].

Незаперечним є той факт, що, порівняно з індивідуальною злочинністю, групова злочинність є більш суспільно небезпечним феноменом. Тому актуальним є питання визначення причин групового вчинення злочину неповнолітніми. По-перше, учасники групи надають один одному різного роду допомогу і підтримку. По-друге, у групі сам злочин і його сліди можна легко приховати. По-третє, психологічно легше вчинити злочин у групі. По-четверте, у групі доступні такі способи вчинення злочину, якими не може скористатись одна людина. У злочинних групах, де неповнолітні є їхніми учасниками, більше відчувається

могутність групи, сильнішим є принцип «кругової» поруки. Як правильно, на нашу думку, зазначає Є.І. Харшак, вчинки, на які підліток не відважився б поза групою (наприклад, насильство відносно старших, опір представникам правоохоронних органів), значно сильніше і рішучіше вчиняються компанією ровесників, тобто там, де відчувається підтримка та допомога. У групі значно швидше відбувається передача і засвоєння злочинного досвіду. У неповнолітнього, який має слабку психіку, збільшується відчуття провини та обов'язку перед групою. Все це призводить до більшої згуртованості групи, що в подальшому ускладнює її виявлення і затримання, сприяє вчиненню нею нових злочинів. Крім того, незалежно від особливостей окремих видів групових злочинів, членами таких груп використовуються більш продумані, підготовлені і небезпечні способи вчинення і приховування злочинних діянь, спільно обирається і готується відповідна сприятлива для злочинної діяльності обстановка [7, с. 135].

Підсумовуючи, можна сказати, що сприяє формуванню злочинних груп неповнолітніх таке:

- 1) необхідність самоствердження;
- 2) неможливість задоволення своїх потреб;
- 3) спільність злочинних інтересів;
- 4) особисті симпатії;
- 5) спільні норми поведінки, спільні переконання, аналогічні дефекти правосвідомості.

Звичайно, це не є повним і вичерпним переліком причин і умов, що впливають на формування груп неповнолітніх, його можна розширювати і доповнювати. Не всі детермінанти негативні, тому їх можна спрямовувати на розвиток позитивних рис неповнолітніх. Знання психологічних особливостей формування злочинних груп неповнолітніх може допомогти правоохоронним органам при розкритті та розслідуванні злочинів, вчинених неповнолітніми у складі групи. Вивчення діяльності групи неповнолітніх правопорушників і кожного учасника злочинної групи окремо дає можливість індивідуалізувати міру відповідальності, допомагає всесторонньому, повному та об'єктивному вивченню всіх обставин вчинення злочину. Всі ці питання знаходяться у психологічній площині, тому для пошуку відповіді на них необхідно в тій чи іншій формі використовувати спеціальні психологічні знання.

Література

1. Гаврилов В.А. Малые социальные группы в социалистическом обществе / В. А. Гаврилов. – М., 1968. – 89 с.
2. Джекебаев У.С. Соучастие в преступлении / У.С. Джекебаев, Л.М. Вайсберг, Р.Н. Судакова. – Алма-Ата, 1981. – С. 14-15.
3. Прокументов Л.М. Групповая преступность несовершеннолетних и основные направления ее предупреждение / Л.М. Прокументов. – Томск: Изд-во Томск. гос. пед. ун-та, 2001. – 280 с.
4. Психологічні особливості організованих злочинних об'єднань (використання психологічних знань у протидії організованій злочинності) : наук.-практ. посіб. / за ред. Я. Ю. Кондратьєва, С.Д. Максименка, Б.В. Романюка. – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2002. – 436 с.

5. Селецкий А.И. Несовершеннолетние с отклоняющимся поведением / А.И. Селецкий, С.А. Тарарухин. - К.: Вища шк., 1981. - 239 с.
6. Фатхуллин Н.С. Малая социальная группа как форма общественного развития / Н.С. Фатхуллин. - Казань, 1989. - 143 с.
7. Харшак Е.И. Особенности совместной преступной деятельности несовершеннолетних / Е.И. Харшак // Вопр. борьбы с преступностью. - 1967. - №9. - С. 130-139.

Анотація

Петечел О.Ю. Формування злочинних груп неповнолітніх: психологічний аспект. - Стаття.

Характерною ознакою злочинності неповнолітніх є те, що вона в Україні набуває все більш організованого, групового характеру. Групова злочинність неповнолітніх може стати основою і головним джерелом для організованої злочинності, проблема виявлення та розкриття таких злочинних груп, повне і швидке розслідування вчинених ними злочинів є однією з найактуальніших.

Ключові слова: злочинна група неповнолітніх, організована злочинність, психологічний аспект.

Summary

Petchel O.Y. Forming of criminal groups of minor: a psychological aspect. - Article.

In Ukraine criminality of minors is characterized by getting more and more organized, group character. The group criminality of minors could be basis and the main source for the organized crime. The revealing and the disclosing of such criminal groups and full and fast investigations of committed crimes is one of most actual problem.

Key words: juvenile criminal group, organized crime, the psychological aspect.

УДК 343.915

Н.С. Юзікова

ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ НОРМ ТА РЕКОМЕНДАЦІЙ

Дослідження національної нормативної бази, рекомендацій Європейського Союзу, документів ООН та ЮНІСЕФ свідчить про те, що питання всебічного захисту прав та інтересів дитини у сучасному суспільстві, проблеми протидії суспільно неприйнятній, у тому числі й злочинній, поведінці неповнолітніх є об'єктом постійної уваги з боку законодавчих органів держави та міжнародних установ.

Узагальнення національної нормативної бази у сфері запобігання злочинності неповнолітніх становить науковий інтерес у зв'язку з необхідністю формування сучасної політики запобігання та протидії злочинності неповнолітніх у межах загальної стратегії профілактики злочинності з метою оптимального функціонування цілісної системи розвитку і захисту прав дітей в Україні.